

PLANERADE VÄGFÖRSTÄRKNINGAR AV VÄG 771, ÖSTERSTRÅSJÖ

Arkeologisk utredning, steg 1

Väg 771
RAÄ 14:1-2
Bjuråkers socken
Hudiksvalls kommun
Hälsingland
2014

Anders Altner

PLANERADE VÄGFÖRSTÄRKNINGAR AV VÄG 771, ÖSTERSTRÅSJÖ

Arkeologisk utredning, steg 1

Väg 771
RAÄ 14:1-2
Bjuråkers socken
Hudiksvalls kommun
Hälsingland
2014

Rapport 2014:19
Anders Altner

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2014

Omslagsbild: Stråsjö kapell, taget från sydväst. Foto: Maria Björck.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Målsättning och metod.....	7
Topografi och fornlämningsmiljö.....	7
Tidigare undersökningar.....	8
Resultat.....	11
Boplatsläge 1.....	12
Boplatsläge 2.....	12
Boplatsläge 3.....	12
Boplatsläge 4.....	12
Förslag till vidare åtgärder.....	15
Referenser.....	16
Administrativa uppgifter.....	16
Bilaga 1. Provgropar.....	17

Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan. Utredningsområdet är markerat i rött.
Skala 1:100 000.

SAMMANFATTNING

Länsmuseet har utfört en arkeologisk utredning, steg 1, i form av inventering längs med väg 771, Bjuråkers socken, Hudiksvall kommun i samband med Trafikverkets planer på vägförstärkningar (figur 1–2).

Beslut om arkeologisk utredning togs av Länsstyrelsen Gävleborg (431-3216-14), då Trafikverkets planer kan komma att beröra Bjuråker RAÄ 14:1-2 (Minnesstenar och uppgift om plats för medeltida kyrka) samt för att undersöka om tidigare okända lämningar kan komma att beröras av planerade vägförstärkningar. Undersökningsområdet utgjorde ca tio meter på vardera sidan av vägen, längs en 5,6 kilometer lång sträcka.

I samband med utredningen grävdes sju stycken provgropar med spade och upptagen jord sållandes efter fynd. Jordarten utgjordes till större delen av bitvis storblockig morän med ett ytlager bestående av mjäla i området kring Norrhavra och silt med bitvis förekomst av sandjordar kring Österstråsjö och Stråsjösjön. Inga boplatssindikerande fynd gjordes men fyra stycken potentiella boplatsslägen iaktogs inom utredningsområdet. De eventuella Boplatsslägena tolkades potentiellt kunna tillhöra perioderna äldre stenålder och järnålder till medeltid. Dessa boplatsslägen baserades till större delen på deras läge i landskapet.

Boplatsläge 1 ligger 135–140 meter över havet, på undersidan av ett krön i en svagt sydsluttande moränmark, omkring 50–100 meter från Norrhavrasjöns norra strandkant (figur 3). Läget kan möjligen ha varit kustanknuten och tillskrivas mellanstenålder. Läget var inte idealt för stenåldersboplatser, då den naturligt förekommande jordmånen består av svårdränerad mjälig moränjord. Vid Norrhavrasjöns norra strandkant iaktogs sand, men det gick inte att avgöra om sanden förekommer naturligt eller om den blivit dithörd i samband med badplats.

Boplatsläge 2–4 ligger 170–180 meter över havet och utgör potentiella lägen för bosättning under yngre järnålder till senmedeltid (figur 3). Dessa lägen ligger på små förhöjningar utmed väg 771 inom vad som idag utgör åkermark.

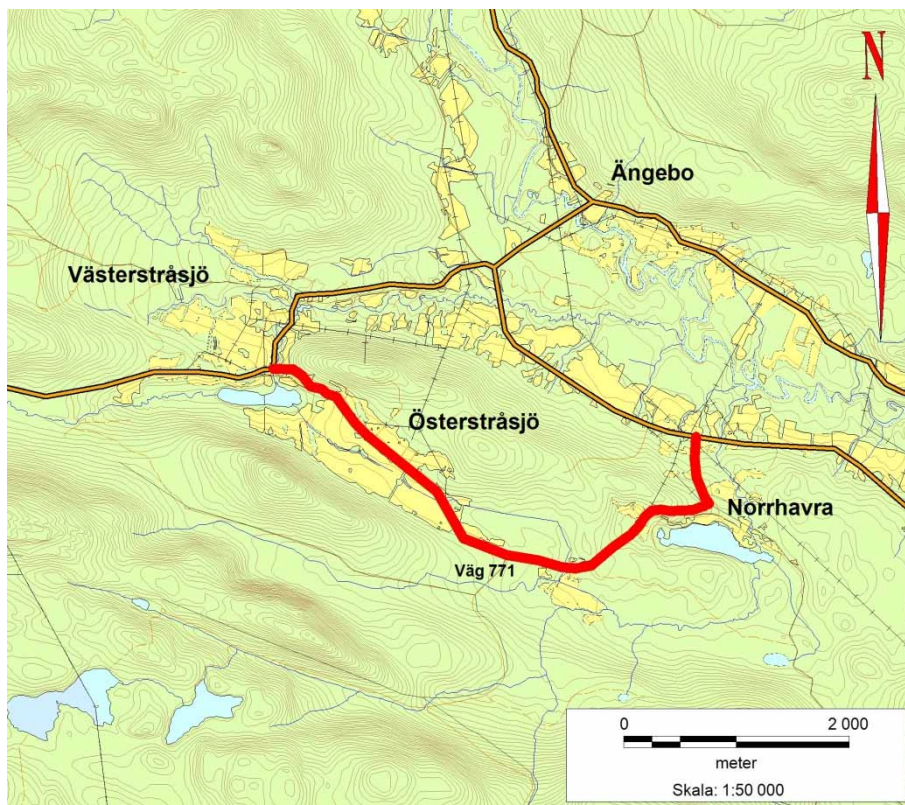
Boplatsslägena ligger i en dalgång vid Österstråsjö. Väg 771 vid Österstråsjö utgör möjligen en äldre vägsträckning som kan spåras i 1641 års redovisningskarta över Österstråsjö, Bjuråker socken. Eventuellt kan vägen ha sitt ursprung i yngre järnålder eller mer troligt medeltid.

INLEDNING

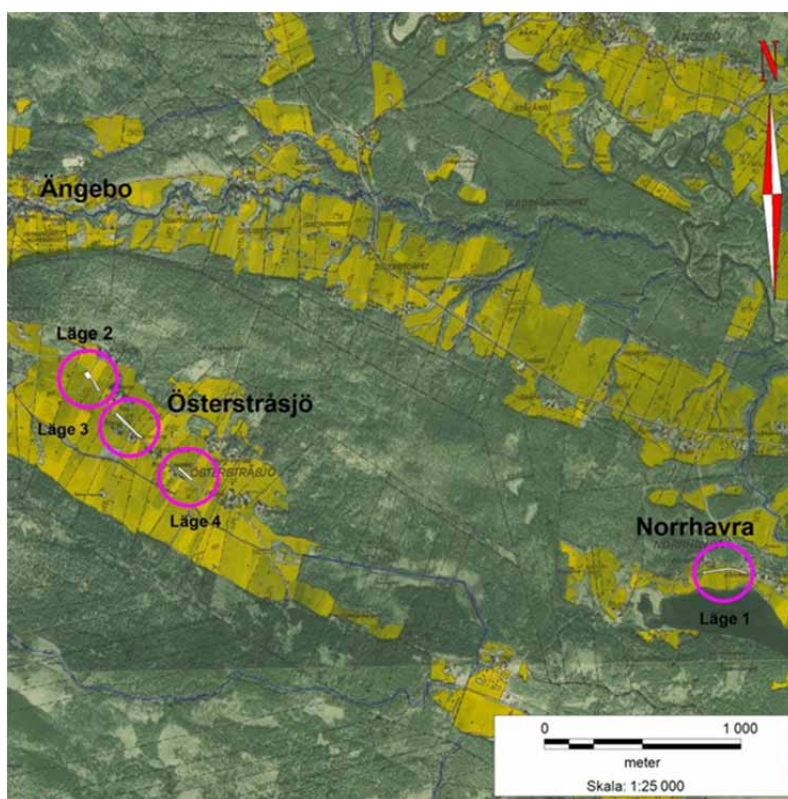
I samband med Trafikverkets planer på vägförstärkningsarbeten utmed väg 771, Bjuråkers socken, Hudiksvalls kommun, utförde Länsmuseet Gävleborg en särskild utredning, steg 1, längs med vägsträckan. Beslut om utredning togs av Länsstyrelsen Gävleborg (431-3216-14), då arbetsföretaget kan komma att beröra Bjuråker RAÄ 14:1-2 (Minnesstenar, samt uppgift om plats för medeltida kyrka) och att vägen ligger på nivåer för äldre stenålder och kan hysa bra lägen för boplatsslämningar.

Vägsträckningen berör korsningen från väg 728 i väst till korsningen väg 772 i öst och ligger huvudsakligen belägen i en mindre dalgång mellan Klangberget och Kullen. Vägen löper genom öppet odlingslandskap och bitvis kuperad skogsmark.

Utredningen utfördes i juli månad år 2014 av Anders Altner och Maria Björck. Anders Altner har varit projektledare och rapportansvarig. Trafikverket var kostnadsansvarig för utredningen.

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan. Väg 771 är markerad i rött och undersökningsområdet består av 10 meter på vardera sidan om vägen. Skala 1:50 000.

Figur 3. Utdrag ur fastighetskartan. I bakgrunden ligger 1956 års ekonomiska karta. Potentiella boplatzlägen markerat i rosa. Skala 1:25 000.

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Målsättningen med förundersökningen var i första hand att ta fram besluts- och planeringsunderlag för samhällsplanering, bidra till områdets historia och eventuella kommande arkeologiska undersökningar. Utredningen ska klargöra om det i området finns fornlämningar som inte är kända sedan tidigare.

Historiska kartor studerades för att om möjligt lokalisera bebyggelse och andra anläggningar som kan komma att beröras av planerade vägförbättringar, samt ligga som grund inför den arkeologiska utredningen.

Utredningen utfördes i form av okulär besiktning av tio meter på båda sidorna av vägen. På platser vilka bedömdes utgöra lämpliga boplatslägen grävdes mindre provgropar med spade för att undersöka jordmån och eventuella spår av mänsklig aktivitet. Området och utvalda lägen beskrevs, prickades in på karta, samt fotodokumenteras.

Den arkeologiska utredningen kom i efterhand att kompletteras med arkivstudier, vilka omfattar FMIS och Skog & Historia (Ortnamnsarkivet, Läns museet Gävleborg, Antikvarisk-Topografiska Arkivet, Statens Historiska Museum), samt med kartstudier vilka omfattade Lantmäteriet, SGU och Riksarkivet. Digitala historiska kartöverlägg upprättades över områden där äldre kartmaterial förekom.

Resultatet av den arkeologiska utredningen kommer att ge förslag på områden för eventuell utredningsgrävning (etapp 2).

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Landskapet består i dag av gles bebyggelse huvudsakligen från senare delen av 1800-talet och framåt. Bebyggelsen är till större delen centrerad till byarna Norrhavra, Väster- och Österstråsjö, samt Ängebo.

I västra delen av det aktuella utredningsområdet, från väg 728 till Vinkällarberget, löper väg 771 genom ett öppet odlingslandskap och passerar bland annat platsen för Stråsjö kapell. Marken utgörs här övervägande av siltig moränmark, mer sandig jord i den västligaste delen.

Området kring Vinkällarberget och österut utgör kuperad skogsmark och marken består bitvis av torv och morän, med ett tunt ytligt lager av mjåla-silt. Skogsområdena kring Vinkällarberget visar spår av markberedning.

Vid byn Norrhavra gör vägen en tvär sväng norrut och sträcker sig genom övervägande skogsmark fram till korsningen mot väg 772. Runt norra halvan av Norrhavrasjön kommer vägen åter in i en mer öppen odlingsbygd. Marken utgörs här övervägande av storblockig moränmark med ett tunt ytligt lager av mjåla-silt. Skogsområdena visar spår av markberedning.

Efter det historiska kartmaterialet förefaller bebyggelsen i området till större delen ha legat längs med en äldre väg som i stort överensstämmer med sträckningen för väg 771. Under 1800-talets andra hälft eller början av 1900-talet, förefaller delar av bebyggelsen vid Österstråsjö förskjutas från den odlingsbara marken upp mot bergssidorna och högre belägna impediment, troligen för att frigöra odlingsbara ytor.

Läns museet ansåg det troligt att området kunde hysa eventuella boplatslägen från förhistorisk tid. Väg 771 ligger 135–180 meter över havet, vilket berör nivåer för mesolitisk tid, mellanstenålder. Förekomsten av ett eventuellt medeltida kapell vid Österstråsjö talar vidare för en medeltida bebyggelse i området. Förekomsten av förhistorisk keramik och en glaspärla i samband med

en arkeologisk undersökning intill minnesstenen för Stråsjö kapell kan möjligen tala för en bebyggelseetablering under yngre järnåldern.

Byarna Österstråsjö och Norrhavra har sitt äldsta belägg i historiskt kartmaterial i samband med 1641 års redovisningskartor över Bjuråkers socken (V4a:57-58, 60, 63). Österstråsjö verkar på denna tid bestå av tio stycken hemman och Norrhavra av fyra stycken. Då byarna till synes verkar vara relativt etablerade vid denna tidpunkt är det troligt att dessa har sitt ursprung åtminstone i slutskedet av medeltiden.

Kunskapsläget är huvudsakligen baserat på FMIS (Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesinformationssystem). Relativt få arkeologiska insatser har utförts i området mellan Västerstråsjö till Friggesund och sydväst ned mot Ljusdal.

Enligt FMIS finns det i byn Österstråsjö, strax norr om väg 771, en registrerad fornlämning (Bjuråker 14:1-2) vilken utgörs av en ristning i ett block och en minnessten. Både ristningen och minnesstenen har samband med Stråsjö medeltida kapell, som ska ha funnits på platsen, men som ödelades år 1597. Minnesstenen över det raserade kapellet restes av Bjuråkers församling 1976. Ristningen på blocket lyder: HÄR VAR KAPPEL KÄL..., vilket troligen syftar på den likkällare som enligt uppgift ska ha funnits i anslutning till kapellet. Prosten Olof Broman nämner i sin bok Glysisvallur (1726) att det i en åker kring Stråsjö marker finns rester av stenmurar tillhörande ett kapell som byggdes av en Bör/Björ/Björn 2 mil bortom den senare uppförda sockenkyrkan i Bjuråker.

I området kan även finnas enstaka eller hela system av fångstgropar som skär av passagen för klövvilt i exempelvis en dalgång. Ett par kilometer väster om Västerstråsjö finns ett sådant fångstgropssystem (Bjuråker 202) som är 140 meter långt och består av fem gropar, och norr om Ängebo finns ytterligare ett som är 1000 meter långt och innehåller hela tolv gropar (Bjuråker 197).

Äldre kartmaterial, skriftliga källor och den eventuella förekomsten av ett äldre kapell talar för att det eventuellt kan påträffas bebyggelseenheter med rötter i medeltiden. Fångstgroparna och fångstgropssystemen i området har inte daterats, men förekommer generellt från tiden stenålder till modern tid, men kan indikera att det i området möjligen finns boplatzlämningar från stenålder till medeltid. De fångstgropar som är undersökta i länet är daterade till brons- och järnålder. Ser man till förekomsten av det eventuella Stråsjökapellet, vars delar av inventarier och byggnadsdetaljer har daterats till 1200-tal, så har åtminstone byn Österstråsjö sitt ursprung i senmedeltid. Dessa delar består av en sjuarmad ljusstake och en vindflöjel (Stråsjötuppen) som idag finns i Bjuråkers kyrka, samt en dörrkläpp från det ursprungliga kapellet som förvaras på Nordiska Museet.

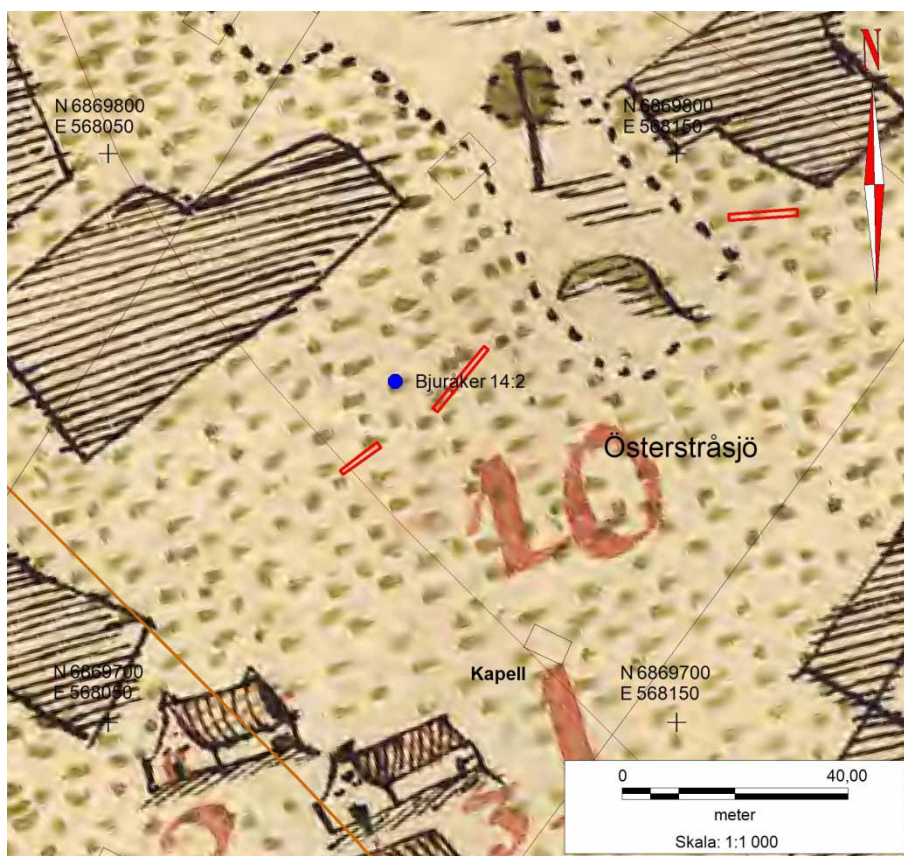
Länsmuseet såg det även tänkbart att man vid utredningen kunde påträffa lämningar efter skogsnäringar, såsom tjärbränning, kolning, spår efter skogsfinsk bosättning, till exempel husgrunder och röjningsrösen.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

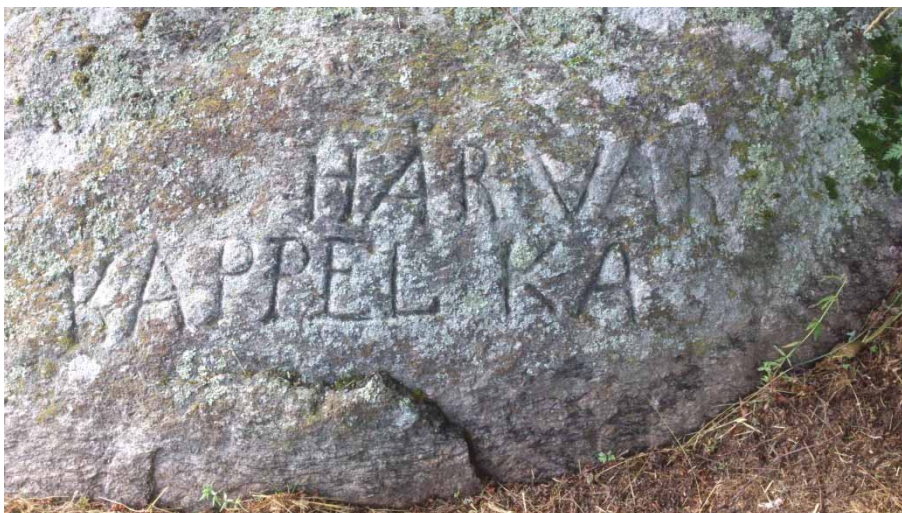
År 1995 utförde Anders Broberg vid Länsmuseet Gävleborg en provundersökning för att undersöka om ett kapell funnits i åkermarken kring Österstråsjö. Tre schakt grävdes i åkermark i närheten av minnesstenen (Bjuråker RAÄ 14:2; figur 3–6). Inga rester av kapell påträffades, dock antyder det arkeologiska materialet i form av förhistorisk keramik (inv. GM 37716) att en förhistorisk boplatz med stor sannolikhet funnits någonstans i närområdet. Broberg nämner vidare att uppgifter om ett fynd av en stenyx i området, i början av 1900-talet, skulle kunna innebära att en eventuell boplatz från mellanstenålder finns i Stråsjö.

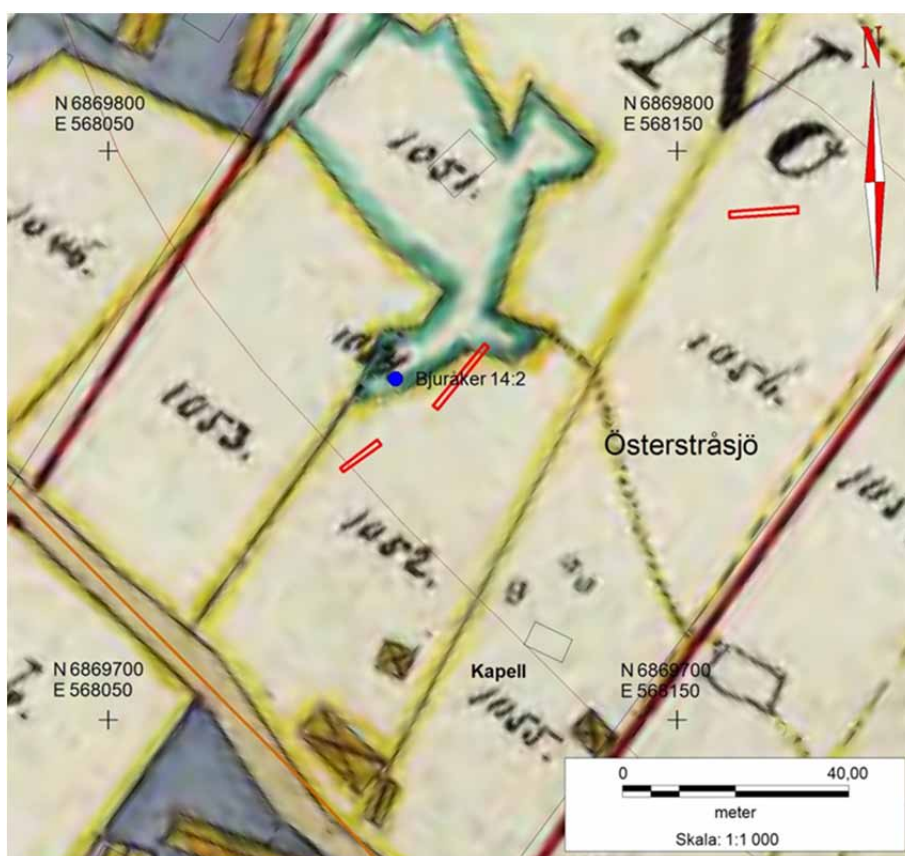
Figur 4. Foto över minnessten Bjuråker RAÄ 14:2. Foto: Maria Björck.

Figur 5. Utdrag ur fastighetskartan. 1641 års redovisningskarta (V4a: 60, 63) över Österstråsjö rektifierad i bakgrunden. Brobergs sökschaktsgrävning markerat i rött, registrerade fornlämningar i blått. Skala 1:1 000.

Figur 6. Foto över minnessten Bjuråker RAÄ 14:1. Foto: Anders Altner.

Figur 7. Utdrag ur fastighetskartan. Laga skifteskarta från 1856 (V5-60:1) över Österstråsjö rektifierad i bakgrunden. Sökschakten är markerade i rött och registrerade fornlämningar i blått. Skala 1:1 000.

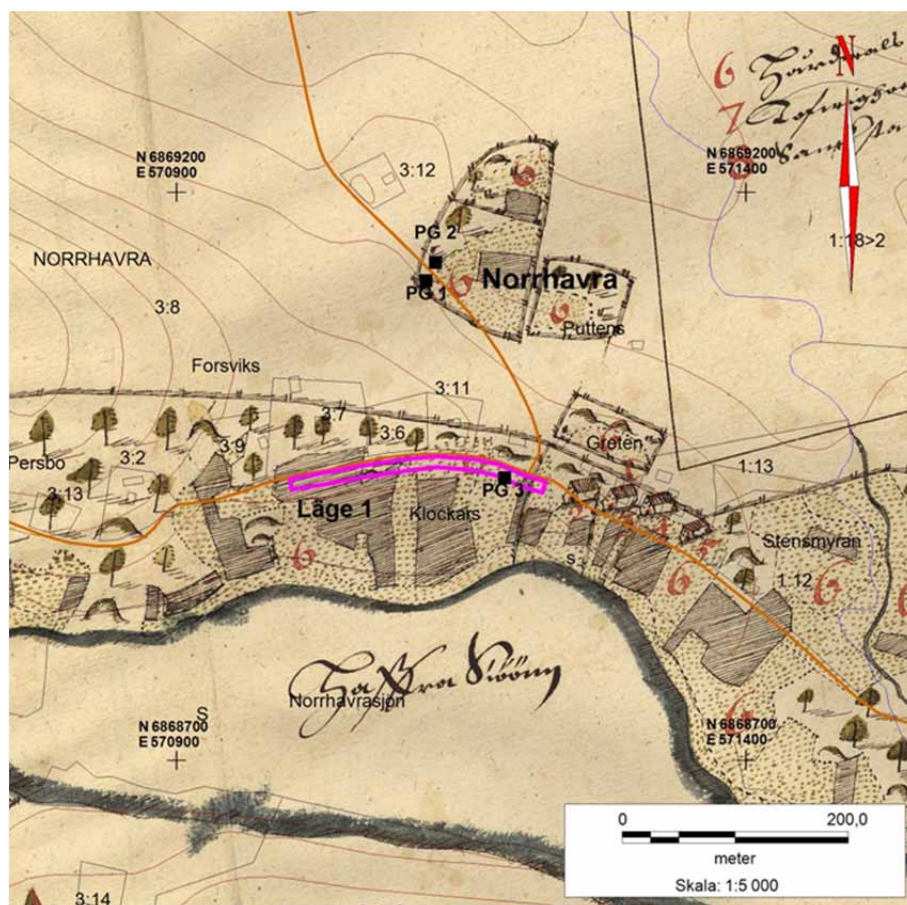
RESULTAT

Totalt utreddes okulärt en sträcka på 5,6 kilometer och med en bredd av tio meter på vardera sidan av vägen. Den sammanlagda inventerade sträckan var 11,2 kilometer lång, med en yta på 1,12 kvadratmeter, och utfördes i både åker- och skogsmark.

Vid lägen som bedömdes lämpliga för bosättning grävdes en mindre provgrop för att avgöra jordart och med förhoppningen att påträffa boplatssindikerande fynd. Sammanlagt grävdes sju gropar, omkring 0,3x0,3 meter stora och 0,2–0,3 meter djupa (figur 8, 10–13). Jordarten utmed vägsträckan utgjordes huvudsakligen av morän och mjäla.

Inom de delar av vägen som går igenom skogsområdet iakttogs två stycken områden, vilka sannolikt har markberetts, på fastigheterna Norrhavra 1:1, 3:8 och 9:2, syd om Tås och på fastigheterna Österstråsjö 4:3, 16:3 och 17:3, öst om Nils-Pelles.

I utredningen togs fyra lägen ut som ansågs kunna rymma förhistorisk till medeltida bosättning. Bebyggelsen från historisk tid ligger mer eller mindre i samma lägen som dagens bebyggelse, det vill säga längs med befintlig väg, med undantag av viss bebyggelse med ursprung i andra hälften av 1800-talet till början av 1900-talet, vilka har uppförts högre upp mot dalgångssidorna.

Figur 8. Utdrag ur fastighetskartan. 1641 års redovisningskarta (V4a: 57-58) över Norrhavra rektifierad i bakgrunden. Boplatsläget som berörs av vägförstärkningarna är markerat i rosa och provgropar med svarta fyrkanter (PG 1-3). Skala 1:5 000.

Boplatsläge 1

Läget påträffades inom åkermark. Ytan som eventuellt berörs av vägförbättringarna är 110x10 meter stort (VSV-ÖNÖ) och ligger inom fastigheten Norrhavra 3:11. Det eventuella boplatsläget ligger 135–140 meter över havet, på ett krön i svagt sydsluttande moränmark. Läget kan möjligen ha varit kustanknutet och tillskrivas mellanstenålder. Läget är inte idealt för stenåldersboplatser, då den naturligt förekommande jordmånen består av svårdränerad mjälåg moränjord. En provgrop (nr 3, figur 8–10) grävdes inom läget.

Boplatsläge 2

Läget ligger inom åkermark. Ytan som eventuellt berörs av vägförbättringarna är 75x10 meter stort (NV-SÖ) och ligger inom fastighet Österstråsjö 28:1. Det eventuella boplatsläget ligger 175–180 meter över havet, på en plan terrassliknande yta i moränmark. Läget kan möjligen tillskrivas perioden järnålder – historisk tid. En provgrop (nr 7, figur 9) grävdes inom läget. I nordvästra delen av markerat läge låg enligt 1856 års laga skiftes karta en mindre byggnad, eventuellt en ladugård (Figur 11–12).

Boplatsläge 3

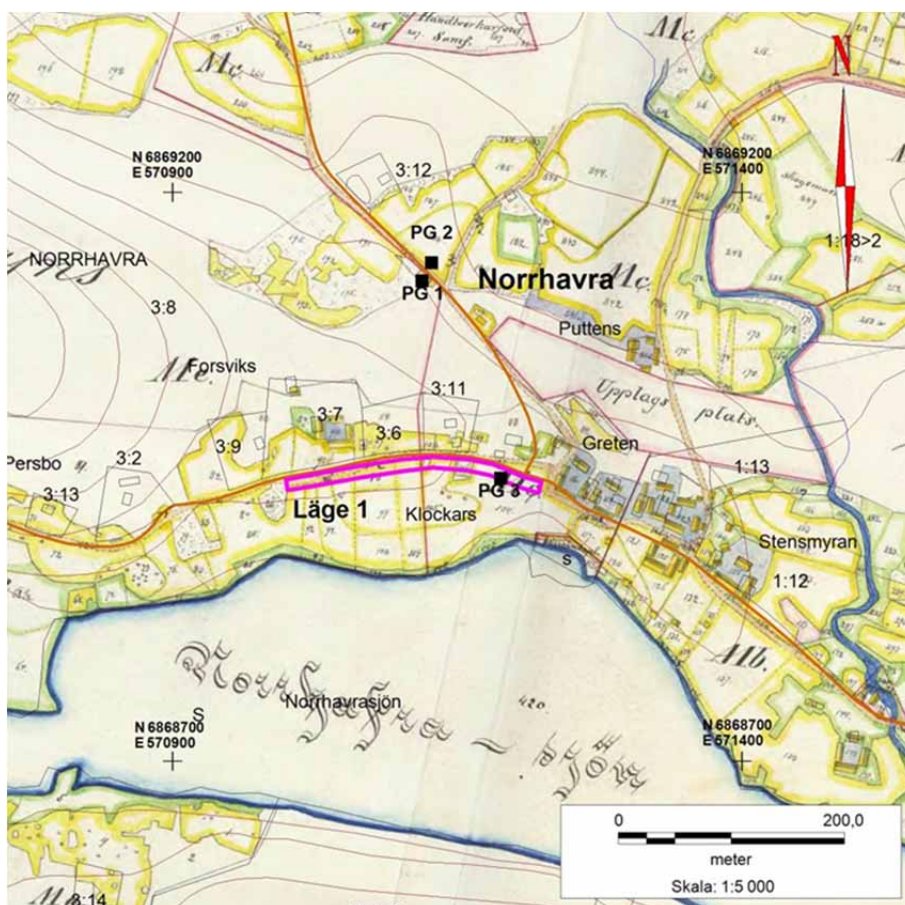
Läget ligger inom åkermark. Ytan som eventuellt berörs av vägförbättringarna är 150x10 meter stort (NV-SÖ) och ligger inom fastighet Österstråsjö 12:2 och 29:5. Det eventuella boplatsläget ligger 175–180 meter över havet, i en svagt sydsluttande moränmark. Läget kan troligen tillskrivas perioden järnålder – medeltid. Detta läge togs ut på grund av närheten till minnesstenar (Bjuråker 14:1-2) och i samband med att prosten Bromans nämner rester av Stråsjö kapell i Glysisvallur år 1726, samt Brobergs sökschakts-grävning på 1990-talet, där keramik av förhistorisk karaktär framkom. Inom det markerade läget låg enligt 1856 års laga skifteskarta fyra stycken mindre byggnader, eventuellt ladugårdar och redskapsbodar (Figur 11–12).

Boplatsläge 4

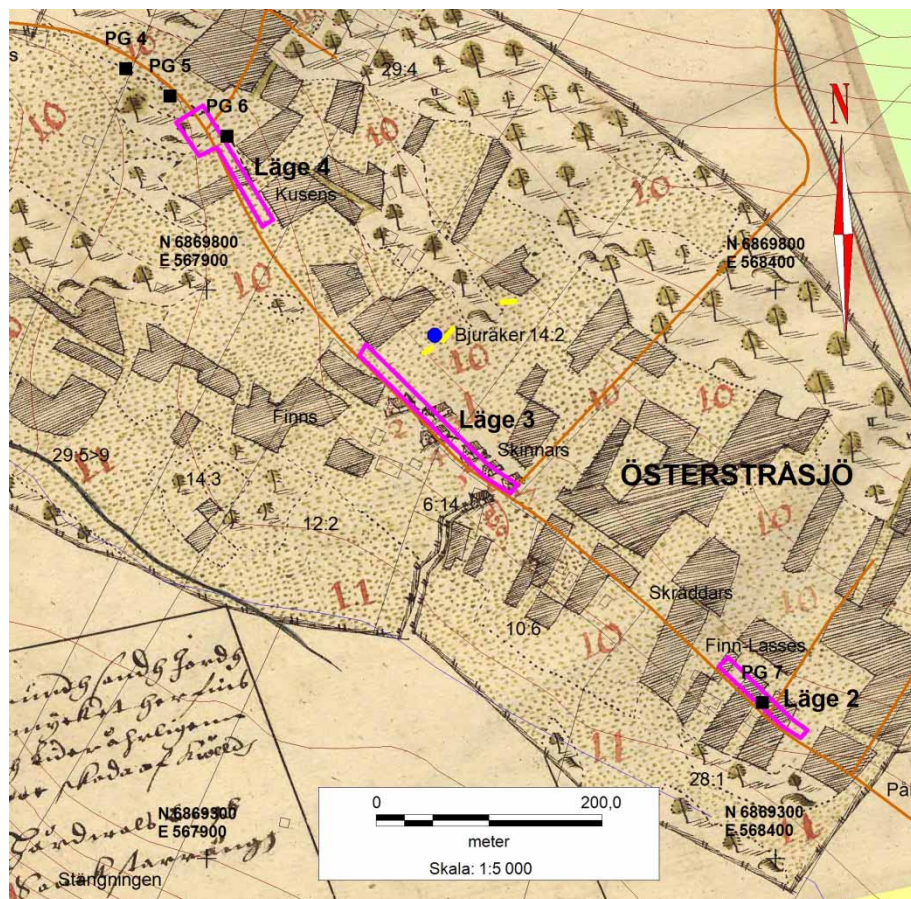
Läget ligger inom åkermark. Ytan som eventuellt berörs av vägförbättringarna är 120x10–20 meter stort (NV-SÖ) och ligger inom fastighet Österstråsjö 27:2 och 28:1. Det eventuella boplatsläget ligger 170–175 meter över havet, på en plan terrassliknande yta i moränmark. Läget kan möjligen tillskrivas perioden järnålder – historisk tid. En provgrop (nr 6, figur 11–12) grävdes inom läget.

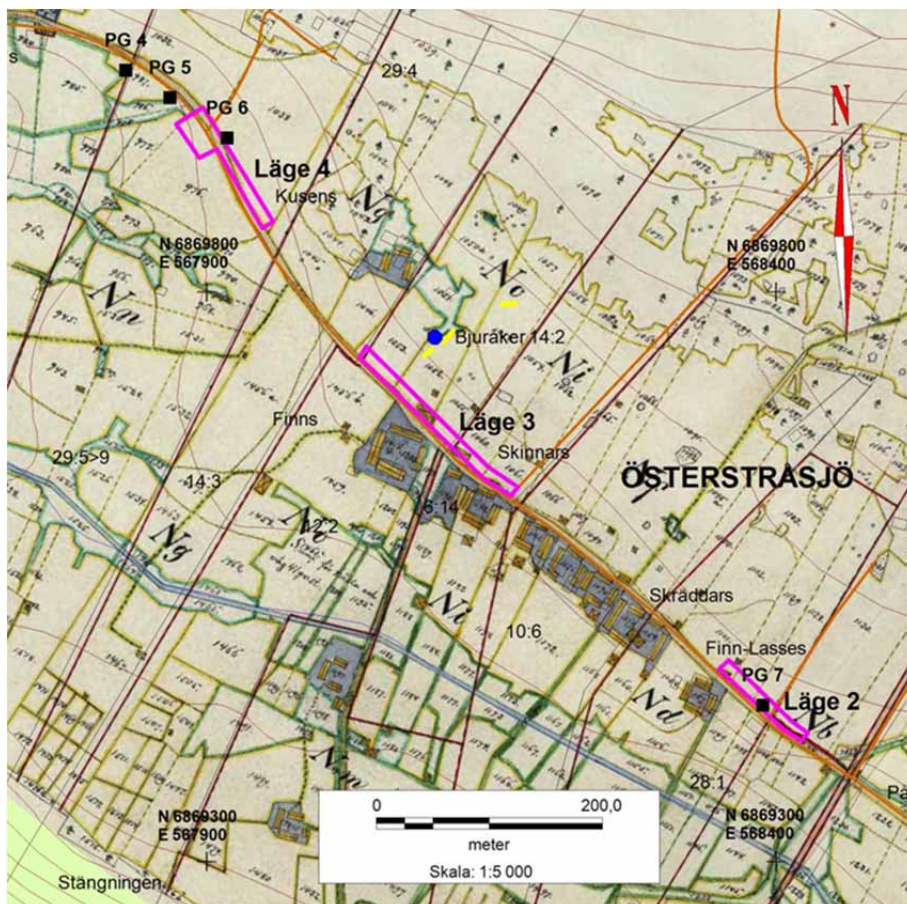
Figur 9. Foto över boplatsläge 1. Norrhavrasjön kan skimtas i bakgrunden.
Foto: Maria Björk.

Figur 10. Utdrag ur fastighetskartan. Laga skifteskarta från 1856 (V5-27:1) över Norrhavra rektifierad i bakgrunden. Boplatsläget som berörs av vägförstärkningarna är markerat i rosa och provgropar med svarta fyrkanter (PG 1-3). Skala 1:5 000.

Figur 11. Utdrag ur fastighetskartan. 1641 års redovisningskarta (V4a: 60, 63) över Österstråsjö rektifierad i bakgrunden. Boplatslägena som berörs av vägförstärkningarna är markerade i rosa och provgropar med svarta fyrkanter (PG 4-7). Brobergs sökschaktsgrävning markerat i gult. Skala 1:5 000.

Figur 12. Utdrag ur fastighetskartan. Laga skifteskarta från 1856 (V5-60:1) över Österstråsjö rektifierad i bakgrunden. Boplatslägena är markerade i rosa och registrerade fornlämningar i blått, provgropar med svarta fyrkanter (PG 4-7). Skala 1:5 000.

FÖRSLAG TILL VIDARE ÅTGÄRDER

Länsmuseet anser att de eventuella vägförbättringar vilka berör de utpekade boplatslägena bör utredas vidare genom en arkeologisk utredning, steg 2, i form av sökschaktsgrävning.

REFERENSER

- Hovanta, E. 2013. Väg 773, Ängebo-Naggen, arkeologisk utredning 2012. Arkeologi och kulturhistoria 42.
- Broberg, A. 1995. Slutredovisning. Ett försök att finna Stråsjö kapell i Bjuråker. Arkeologisk provundersökning, Österstråsjö by, Bjuråkers socken, Hudiksvalls kommun, Hälsingland.
- Broman, O. 1953. Glysisvallur, I.3 s. 212-215.
- Lundell, J. 1990. Svågadalen. Kultur och turism i Bjuråker. Historik och förslag. Hälsinglands museum.
- Wedin, M. 2007. Den skogsfinnska kolonisationen i Norrland. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala Universitet.

Övriga källor

Riksarkivet
Lantmäteriet
V4a: 57-58, 60, 63
V5-53:v4:59 61-62 Ägoomr och geom avritn (1641)
V5-53:1 Nr 1 3-9 skogskarta se 1,13, nr 1 3-6 o 7 8-9 (1856)
V5-27:1 Laga skifte (1856)
V5-60:v4:13-14 59-60 63 Redovisning (1641)
J133-16g4f59 Ekonomiska kartan (1956)
J133-16g3f59 Ekonomiska kartan (1956)
J133-16g4e60 Ekonomiska kartan (1957)
FMIS
Skogsstyrelsen
Länsmuseets arkiv

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 431-3216-14
Länsmuseet Gävleborgs dnr: 2022/320
Uppdragsgivare: Trafikverket
Undersökningstid: 1 - 2 juli 2014
Projektledare: Anders Altner
Fältpersonal: Maria Björck, Anders Altner
Fastighet: Väg 771
Socken: Bjuråker
Kommun: Hudiksvall
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Kartblad: Ekonomiska kartan blad: 68F 4eS
Höjdsystem: RH 2000
Arkeologtimmar: 26 timmar
Digitala inmätningar: GPS
Dokumentationsmaterial: Förvaras på Länsmuseet Gävleborg
Fynd: Inga fynd togs tillvara.

BILAGA 1. PROVGROPAR

Provgrop	Längd	Bredd	Djup	Beskrivning	Naturlig jord	Koordinat
1	0,3 m	0,3 m	0,2 m dj	Grävdes på terrass. SV om väg.	Morän, mjäla	N 6869121 E 571118
2	0,3 m	0,3 m	0,25 m dj	Grävdes i åkermark. NÖ om väg.	Morän, mjäla	N 6869137 E 571127
3	0,3 m	0,3 m	0,2 m dj	Grävdes i ängsmark. SSV om väg.	Morän, mjäla	N 6868948 E 571187
4	0,4 m	0,4 m	0,3 m dj	Grävdes i åkermark. SSV om väg.	Morän, sandig silt	N 6869994 E 567828
5	0,3 m	0,3 m	0,2 m dj	Grävdes på krön i åkermark. SV om väg.	Morän, silt	N 6869970 E 567867
6	0,3 m	0,3 m	0,3 m dj	Grävdes på krön i åkermark. NÖ om väg.	Morän, silt	N 6869934 E 567917
7	0,3 m	0,3 m	0,2 m dj	Grävdes på plan yta i åkermark. N om väg.	Morän, silt	N 6869436 E 567388

Figur 13. Tabell över grävda provgropar i samband med utredning av arbetsområde till väg 771.

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE